

וזה לשון הרב חיד"א ז"ל (בספרו פתח עינים): 'אפשר לפרש דהא דכתיב ולהג הרבה חוץ מדרשא דבסמוך, הוא טעם שני למה לא נכתבו – דעל ידי שהם בעל פה וצריכי רבנן למגריסניהו תדיר ולא פסיק, זה גורם להתקדש ולהשתעבד שעבודא דאורייתא, כי חיים הם למוצאיהם, ומרחקתו מן החטא. וזה שאמר ולהג הרבה – שהוגה בהן, על ידי זה יגיעת בשר – על דרך שאמרו 'שיגיעת שניהם משכחת עון'. וזה טעם גדול לתורה שבעל פה.

והוא טוב טעם לקדושת התנאים והאמוראים, מלבד תוקף עילוי נשמתם, שעל ידי שהיו מוכרחים תדיר לחזור על לימודם בעל פה, היה מזדכך גופם ותורה אגוני מגנא ואצולי מצלא. לא כן אחר שנכתבה הגמרא דבטלה הגירסה בהתמדה ושרו חכימיא למהוי כעמא דארעא. וזה מפתח גדול להבין האי דאחסור דרי, וסדר הבדלות בין חכמי ישראל'.

'מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חברי'. לכאורה משמע שמותר לו לאדם למסור עצמו למיתה כדי שלא לעבור על איסור דרבנן, אעפ"י שאינו מחויב לעשות כן. ואמנם כן היא דעת הרא"ש (בע"ז ב"י, ור"י (מובא בהג"א שם ד"ב) והטור (יו"ד קנו) שבכל עבירות שבתורה שיעבור ואל יהרג, אם ירצה אדם להחמיר על עצמו וליהרג – רשאי [נוכנינו לדין, שאף במצוות דרבנן רשאי. ואולם מהרי"ק (קלו ד"ה ועל) כתב שלא אמר הסמ"ק (מד) שמדת חסידות יש בדבר אלא באיסור תורה אבל באיסור דרבנן לא. אך זהו רק כשמכוין הנכרי להנאת עצמו, וי"ל שכאן היתה מרחפת שאלת שמד וגזרות על הדת, ולכך יש בדבר מדת חסידות].

ואולם אין כן דעת הרמב"ם (יסודי התורה ה"ד) אלא כל מי שנאמר בו 'יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר – הרי זה מתחייב בנפשו. ושמא יש לומר שבמקום שאין ברי לו שימות, אף להרמב"ם מותר להחמיר, וכמו כאן שלבסוף הביאו לו מים (עפ"י תורת חיים).

ויש מפרשים שאין מדובר כאן על סכנה מוחשית במניעת אכילה ביום אחד, אלא שהיה נחלש בכך ועלול הוא יותר לקרב מיתתו בעתיד אם יענישוהו וכד' (עפ"י בן יהודע).

ובלאו הכי יש ליישב על פי סברת הגמוקי-יוסף (מובא בכס"מ הל' יסוה"ת שם) שמודה הרמב"ם באדם גדול וחסיד ורואה שהדור פרוץ בדבר, רשאי לקדש את השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה. וכן כתב להוכיח מכאן וממקומות רבים בספר 'אוצר המלך' (שם).

ע"ע בענין זה ביוסף דעת סנהדרין עד.

[וזה לשון רבי יהודה בן הרא"ש ז"ל (שו"ת זכרון יהודה כט): 'כאשר כתבת בנטילת ידיים כן הוא – שאינו יכול לקנחם בעפר לאכילה... וידוע הוא שיש לו להמתין עד שידוע שיהיה לו מים. הלא תראה כמה החמיר בנט"י רבי עקיבא כשהיה חבוש. גם כי מדת חסידות, נלמוד ממנה שיש לאדם לעשות כל יכלתו שלא יאכל בלא נטילה'].

'מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. שחרות כעורב – במי אתה מוצאן, במי שמשכים ומעריב עליהן לבית המדרש'. הוא יכול לעמוד על קוצי האותיות לרמוז מהן אותן הלכות שנתחדשו בכל דור ודור, שכבר ניתנו ממסיני ברמיזה (עפ"י מהרש"א).

דף כב

זמשלם לשנאיו אל פניו להאבידו. א"ר יהושע בן לוי: אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו;

כביכול כאדם שנושא משוי על פניו ומבקש להשליכו ממנו'. דרש 'פניו' – של הקב"ה [בדומה ל'שונאיו']. וכאילו כתוב 'על פניו'. כלומר מעט הטוב שהרשע עושה, כביכול הוא תמיד על פניו של הקב"ה, כמשא, לשלם לו מהרה (מהרש"א. ואולם פשט הכתוב 'אל פניו' – של הרשע, כלומר כל עוד הוא קיים. תו"ח).

(ע"ב) 'אילימא משום דמקיף לה סולמא דצור מהך גיסא ומחתנא דגדר מהך גיסא'. לא בשני צדדים מקבילים הם נמצאים אלא בשני צדדים מתחברים, כמין ג"ם, ועל כן מה שביניהם אינו נידון כמבוי המפולש לרשות הרבים. וכן אתה אומר גבי פרת וחדקל המקיפות את בבל כמין ג"ם (עפ"י ריטב"א. ובשו"ת בית שערם פירש כן דברי התוס' – מובא באג"מ או"ח ח"ה כח, יא).

בספר כפתור ופרח (י) מבואר שסולם צור הוא מקום גבוה וזקוף המגיע לים הגדול. ומדרונות גדר הם ליד הכנרת, בסמוך למעינות החמים אשר שם [ופירוש האי מימרא לא ידעתי עד כי זכני אלקי וראיתי שני המקומות הללו]. הראשונים כתבו שהיה יכול להקשות מדברי רבי יוחנן, ירושלים אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבים עליה משום רשות הרבים. ומשמע מתוך דבריהם שאותן שתי מחיצות של צור וגדר גובלות את כל ארץ ישראל. וצ"ב.

'קרקפנא' יש מפרשים: אדם גדול, חשוב. ויש מפרשים: בעל גולגולת גדולה (עפ"י הערוך 'קרקף'), 'חזיתיה לרישך בי עמודי'. התוס' ועוד ראשונים פרשו 'רישך' – רבך, והכוונה על רבה, רבו של אביו, שמצינו שהלך לארץ ישראל ללמוד תורה לפני רבי יוחנן. ורי"ד פירש על אביו עצמו, שלמד תורה לפני רבי יוחנן מפני שריו"ח האריך ימים רבים, כאשר כתוב בשלשלות היחס של הגאונים. והריטב"א פירש אמירה זו בדרך צחות; כל כך כיוונת ההלכה עד שכמדומה לי שהיית בבית המדרש כשאמרה רבי יוחנן.

'מעלות ומורדות שבארץ ישראל אין חייבין עליהן משום רשות הרבים לפי שאינן כדגלי מדבר'. מדובר במקומות תלולים מאד, וטעם הדבר שהואיל ואין תשמישם נוח – לא מסרן יהושע לרבים וכדלהלן. אבל בחוצה לארץ הרי הם רשות הרבים לרבי יהודה משום בקיעת הרבים. ואולם בלא בקיעת הרבים, ולחכמים אפילו כשהרבים בוקעים – רשות היחיד הם, כדין תל המתלקט לגובה עשרה בתוך ארבע אמות (עפ"י ראב"ד, מובא ברשב"א. וכ"מ בתוס').

אך עתה עדיין לא נחתנו לחילוק זה בין א"י לחו"ל, ולכן נסתפקו בסמוך בתל המתלקט (עפ"י ר"ן). ובשפת אמת צידד לפרש שאין מדובר במתלקט עשרה בתוך ארבע אלא משום שאין המקום נוח להילוך לכך אינו נחשב 'רשות הרבים', שאין דומה לדגלי מדבר (וכן נראה מפירוש הרמב"ם למשנה בטהרות. ואולם שאר הראשונים אינם מפרשים כך, כי כן משמע מסיגית הגמרא בסמוך שהביאו ממשנה זו לענין דין ביטול הרבים את המחיצות, הרי שיש בוקיפתם דין 'מחיצה').

'ואפילו במעלות בית מרוץ אמר ליה: אין'. משמע שרבה נקט (י"ג רבה. ע' תלמיד הרשב"א ועוד) שאפילו מקום צר, הרבים הבוקעים בו מבטלים המחיצות ואין צריך בקיעת 'רשות הרבים' עם כל גדריה כדי לבטל המחיצות (ע"רשב"א בשם הראב"ד). וכן נקט הריטב"א, שאין חילוק אם המקום רחב ט"ז אמה או פחות [והוכיח כן מפסי ביראות שאין בפתחן ט"ז אמה ואעפ"י כ מבטלים הרבים את המחיצות לרבי יהודה].

ואולם הרשב"א והר"ן כתבו (עפ"י הסוגיא לעיל 1) שאנו נוקטים שאם הדרך אינה רחבה ט"ז אמה – אין הרבים מבטלים המחיצות אלא הרי זה כמבואות המפולשים לרה"ר והרבים בוקעים בהם, שניתרים

בצורת הפתח ולחי וקורה. [נפסי ביראות, אעפ"י שאין ברוחבן ט"ז, שכן משמע מסתימת המשנה שמדובר בכל פסים, גם אלו שאין בתוכן רוחב ט"ז אמה – י"ל שאם רשות הרבים מקפת הפסים מכל צד, הרי שם רשות הרבים יש על הכל והיא בוקעת בין הפסים ומבטלתם. גם י"ל שמפני שאינן מחיצות גמורות אלא פסים, מתבטלות בקל בבקיעת רבים. וכ"מ בר"ן].

'שבילי בית גלגול (הריטב"א גרס: גלגל)... כל שאין העבד יכול ליטול סאה של חיטין... אילימא רבנן, השתא ומה התם דניחא תשמישתא אמרי רבנן לא אתו רבים ומבטלי לה מחיצתה, הכא דלא ניחא תשמישתא לא כל שכן?! משמע שאותם שבילים תלולים הרי הם כאלו המתלקט עשרה טפחים מתוך ארבע אמות, שעל כן לחכמים רשות היחיד הם (ר"ן ועוד).

ואם תאמר, אם כן מדוע צריך שהעבד אינו יכול ליטול סאה ולרוץ? י"ל שהוא הוא השיעור; כל שאין העבד יכול ליטול היינו מתלקט עשרה מתוך ארבע (ר"ן. וע' גם ר"ש טהרות ו, טו; תו"ח). והתוס' פירשו שאם העבד יכול לרוץ, אפילו מתלקט עשרה מתוך ארבע נוח תשמישו קצת והרבים מבטלים המחיצות לרבי יהודה.

'כל היכא דלא ניחא תשמישתא מסרה ליחיד'. ואם רצו המצרנים לסתמן וליטלן לעצמם – הרשות בידם, וכיון שכן אינם דומים לדגלי מדבר שהיה מסור לרבים (עפ"י ריטב"א).

'אבל לבור היחיד עושין לו מחיצה'. דברי רבי עקיבא. רבי יהודה בן בבא אומר... ולשאר עושין חגורה גבוה עשרה טפחים'. יתכן שנקט 'חגורה' משום שמתירים לו על ידי חבלים, כפי שאמר חנניה (לעיל יח.). 'חבלים לבור'. ורבי עקיבא שנקט מחיצה, אינו מתיר ע"י חבלים אלא במחיצת שתי וערב (כן צדד הריטב"א, וכן פירש ריבב"ן. וכן מורה לשון רש"י והאו"ז והרי"ד. ואולם מהתוס' ור' יונתן נראה שהכוונה למחיצה ממש, ו'חגורה' בא לומר שיקוף מכל צד, שלא כפסים).

דף כג

'שומירה' – בקביעות. 'או בית דירה' שבעל הבית דר שם, אפילו רק לפרקים (רבנו יהונתן). ור"ח בן שמואל כתב שידורו שם תדיר. ולדבריו החידוש ב'בית דירה' הוא אעפ"י שהוקף ולבסוף פתח, ואפילו בגינה שהורעים מבטלים הדירה (ערשב"א).

'אפילו אין בה אלא בור, שיח' להתקבץ בהם מי גשמים, שנראה שלצורך אדם הוקפה. 'או מערה' – להסתופף תחתיה מפני החמה ולהתענג בה (רבנו יהונתן).

'אפילו היא כבית כור' – אבל לא יותר (כמבואר בגמרא להלן כו.).

(ע"ב) 'כי תנן נמי מתני' [יתר על] פי שנים ברחבה תנן'. אינו משבש לשון המשנה אלא מפרשה; רבי אליעזר במשנה התייחס לחצר המשכן [ולא על שבעים אמה ושיריים שדיברו בה התנאים שלפניו] שממנה למדנו שיעור בית סאתים, ועליה אמר שאם היה ארכה יתר על רחבה אפילו אמה אחת – אין מטלטלים בתוכה (ר"ן).